

1987, 36, 2

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1987.2.04>

Priit RAUDKIVI

LINNADE OSAST LIIVIMAA MAAPÄEVA KUJUNEMISEL

Ülekohtune oleks väita, nagu leidnuksid Liivimaa keskaegsed linnad uurijate poolt vähest käsitlemist. Pigem on pilt vastupidine. Need marksiismi klassikute poolt keskaja kauneimateks õiteks¹ ristitud, feodaalse ühiskonna rüpes tekkinud majanduslikud ja sotsiaal-poliitilised tegurid on oma problemaatika mitmeplaanisusega paelunud mitmete ajaloolas-generatsioonide tähelepanu. Et huvi on kestev, sellest annab tunnistust kas või viimase paarikümne aasta sees nõukogude ajaloolaste kirjutatu.²

Taust Liivimaa linnade edasiseks kompleksseks uurimiseks näib olevat igati soodus. Aegade jooksul on kogunenud ulatuslik historiograafia. Ajaloolastel on seisukohavõtuks kasutada mahukad ja faktitihedad, kuid vähese sotsioloogilise üldistuse ni väljaarendatud, valdavalt baltisaksa ajaloolaste sulest tulnud tööd.³ Teise maailmasõja järgsel perioodil pakusid Liivimaa linnadega seonduvasse problemaatikasse tõhusat lisa soome uurijad mitmes läbimineva probleemiasetusega uurimuses.⁴ Ent tuleb tunnistada, et terviklik hinnang linnade positsioonile siinses riikluses siiski puudub. Põhjusi, miks see nii on, pole raske arvata. Millist suheteliini tuleks pidada Liivimaa sisepoliitilise ajaloo teljeks, mida mööda jälgi ajades ilmneks kõige selgemini linnade koht feodaalselt killustatud maal? Võimalusi on mitmeid ja terviklik hinnang peaks kujunema kompleksel majanduslike ja sotsiaal-poliitiliste tegurite sünteesival analüüsil. Järgnevas on tehtud katset selgitada välja Liivimaa linnade *resp.* kolmanda seisuse osa siinse seisusliku esindusorgani kujunemisel. Niisugune probleemiasetus pole juhuslik. Seisuslike esindusorganite uurimine on jõudsate sammudega edenenud ning oluliselt avardanud feodaalse riikluse mõistmise perspektiive.⁵ Ühtaegu on teravdatud pilgu alla

¹ Marx, K., Engels, F. Valitud teosed. II kd., 258.

² Vt. näit. üldkäsitusi: Tartu ajalugu. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1980; Tallinna ajalugu 1860-ndate aastateni. Koost. R. Pullat. Tallinn, 1976; Feodala Riga. Atb. red. T. Zeids. Riga, 1978.

³ Ammendava historiograafilise ülevaate andmine on omaette mahukas töö. Vajaduse korral vaata eespool mainitud kolmes üldkäsitusluses kasutatud tööde bibliograafiaid.

⁴ Näit.: *Niilemaa, V.* Die undeutsche Frage in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter. — Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia. Sarja B, nide 64. Helsinki, 1949; *Niilemaa, V.* Der Binnenhandel in der Politik der livländischen Städte im Mittelalter. — Suomalaisen Tiedeakatemia Toimituksia. Sarja B, nide 76, 2. Helsinki, 1952; *Ahvenainen, J.* Der Getreidhandel Livlands im Mittelalter. — Societas Scientiarum Fennica. Commentationes Humanarum Litterarum XXXIV, 2. Helsinki, 1963.

⁵ Vt. näit. *Mitterauer, M.* Grundlagen politischer Berechtigung im mittelalterlichen Ständewesen. — Der moderne Parlamentarismus und seine Grundlagen in der ständischen Representation. Beiträge des Symposiums der Bayerischen Akademie der Wissenschaften und der International Commission for Representative and Parliamentary Institutions auf Schloß Reisenburg vom 20. bis 25. April 1975. Unter Mitwirkung von Karl Möckel herausgegeben von Karl Bosl. Berlin, 1977, lk. 12 jj; *Oestreich, G. Auerbach, J.* Die Ständische Verfassung in der westlichen und in der marxistisch-sowjetischen Geschichtsschreibung. — Anciens pays et assemblées d'états. LXII. Standen en Landen. Miscellanea XXXIII. Heule, 1976, 12 jj.

võetud ka keskaegne linn. Saksa DV ajaloolane Bernhard Töpfer on õigusega juhtinud tähelepanu vajadusele täpsustada seniseid arusaamu kolmanda seisuse osast feodaalses ühiskonnas.⁶ Vastust vajavaid küsimusi on mitmeid. Millal võib üldse rääkida kolmandast seisusest kui iseseisvast poliitilisest jõust privilegeeritud seisuste kõrval; miks ühed linnad on seisuslikel esindusfoorumitel esindatud, teised aga mitte; milliste jõududena linnad seisustepäevadel esinevad, kas oma privileegide võimaliku kärpimise eest pidevalt valvel olevatena või hoopis riigivõimu tsentraliseerimist soodustavate teguritena? Küsimuste rida võib pikendada. Kõik mainitud probleemid kerkivad üles ka Liivimaa maapäeva tekkimist analüüsid.

Senine maapäevale pühendatud historiograafia on olnud teise seisuse tsentristlik. Siinse seisusliku esindusfoorumi kujunemisel on uurijate peatähelepanu pälvinud läänimehed.⁷ Nende majanduslike ja poliitiliste ambitsioonide kasvus ja korporatiivses arengus on nähtud selle institutsiooni tekkimise peamist tõukejõudu. Kahtlemata on vasalliseisuse esilekerkimine kogu Euroopas täheldatav protsess. Liivimaa poliitilise elu konteksti ja 15. sajandi esimesel kolmandikul kujunenud maapäeva kompositsiooni arvesse võttes näib vasalliseisuse osatähtsuse rõhutamine pooliku lahendusena. Pealegi ei tohi unustada, et valdavalt baltisaksa historiograafia poolt käsitletud probleemina oli kohaliku aadelkonna osatähtsuse rõhutamine ja eneseõigustuse otsimine minevikust ajastu märk ning seetõttu poliitiliselt selgesti determineeritud.⁸ Pole siis juhus, et maapäeva kujunemist käsitlevates töödes teised tegurid väiksemat tähelepanu pälvisid. Nii on see ka linnade kui maapäeva ühe elemendi käsitlemisega: kolm suurt hansalinna — Riia, Tallinn ja Tartu — ilmuvad uurimustesse seisusliku esindusorgani osana niivõrd enesestmõistetavalt, et nende argumenteerimist pole vajalikuks peetud.

Teise äärmuse on laskunud Paul Johansen oma probleemiderohkes ja diskutaablis artiklis Hansa tähendusest Liivimaale.⁹ Nimelt on ta väitnud, et Liivimaa linnadepäev, mis kujunes välja maapäevast üle poole sajandi varem, oli viimasele ka eeskujuks.¹⁰ Nii radikaalne väide on kaheldav. Ometi on selle väitega püstitatud uurimist väärt probleem, nimelt maa- ja linnadepäeva vahekorra küsimus. Paraku pole sellele olulisele küsimusele praeguse uurimisseisu juures võimalik vastata. Liivimaa linnadepäevale pühendatud töid on napilt¹¹ ning needki on kirjutatud enne selleks tööks nii vajaliku põhiallika, Liivimaa seisustepäevade aktide ja retses-

⁶ Vt. näit. *Bernhard Töpferi* eessõna kogumikule: Städte und Ständestaat. Zur Rolle der Städte bei der Entwicklung der Ständeversammlung in europäischen Staaten vom 13. bis zum 15. Jahrhundert. Hrsg. von Bernhard Töpfer. — Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte. Begründet durch Heinrich Sproemberg. Hrsg. von G. Heitz, E. Müller-Mertens, B. Töpfer und E. Werner. Bd. 26. Berlin, 1980, 7—11.

⁷ Vt. *Gernet, A. von*. Die Anfänge der livländischen Ritterschaften. — Forschungen zur Geschichte des baltischen Adels. Zweites Heft. Reval, 1895; *Gernet, A. von*. Die Harrisch-Wirische Ritterschaft unter der Herrschaft des Deutschen Ordens bis zum Erwerb der Jungingenschen Gnade. — Forschungen zur Geschichte des baltischen Adels. Erstes Heft. Reval, 1893; *Gernet, A. von*. Der Ursprung des altlivländischen Landtages. — Baltische Monatsschrift, 43, 1896, 277—288; *Eckardt, J.* Der livländische Landtag in seiner historischen Entwicklung. — Baltische Monatsschrift. Dritten Bandes erstes Heft. Riga, 1861, 38—78.

⁸ Õeldu käib eelkõige A. von Gerneti tööde kohta, kelle uurimustes esinevatele puudustele on juhtinud tähelepanu juba tema kaasaegsed (Vt. *Transehe-Roseneck, A. von*. Zur Geschichte des Lehnswesens in Livland. — Mitteilungen aus der livländischen Geschichte. Achtzehnten Bandes erstes Heft. Riga, 1903, 281—290).

⁹ *Johansen, P.* Die Bedeutung der Hanse für Livland. — Hansische Geschichtsblätter. 65/66. Jahrgang. 1940/1941. Weimar, 1941, 1—55.

¹⁰ Samas, lk. 44.

¹¹ Vt. näit. *Hollander, B. A.* Die livländischen Städtetage bis zum Jahre 1500. Programmschrift der Stadt-Realschule. Riga, 1888; *Greiffenhagen, W.* Die alt-livländischen Städtetage. — Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd. I, Heft IV. Reval, 1872, 347—363.

side publikatsiooni ilmumist¹². Seetõttu on ka käesolevas artiklis linnadepäevi käsitletud vaid sel määral, kui see on autori arvates vajalik ülemaalse seisusliku esindusfoorumi kujunemise mõistmisel.

Linnad Liivimaa seisustepäevadel enne maapäeva kujunemist

Poola RV ajaloolane Jan Kostrzak on Liivimaa maapäeva tekkele pühendatud töös juhtinud tähelepanu asjaolule, et sinne ülemaaline seisuslik esindusfoorum oma 1435. aastaks väljakujunenud struktuuriga oli üle sajandi kestnud arengu tulemus.¹³ Maapäevale eelnenud seisuslike kokkusaamiste (Jan Kostrzaki järgi maapäeva varasemate vormide) koosseisu analüüs kinnitab veenvalt, et juba 14. sajandi alguses osalesid neil linnade esindajad.¹⁴ Konstateeringu õigsuses ei ole põhjust kahelda ega seda mingil moel vaidlustada. Küll on aga nende ridade autori arvates vajalik pilti veidi täpsustada. Esimesel pilgul tundub, et allikaline baas Liivimaa poliitilise ajaloo uurimiseks on soodne. Põhiallikana tuleb arvesse Liivimaa seisustepäevade aktide ja retsesside publikatsioon, mille koostamisel on kasutatud nii publitseeritud kui ka publitseerimata allikaid. Selle monumentaalse töö kasutaja peab aga olema äärmiselt ettevaatlik ja seda mitmel põhjusel. Esiteks seetõttu, et oma kompositsioonilt läheneb töö pigem uurimusele kui üllitisele. Arvukad siseviited, kaasaegsete seisukohtade tsiteerimine ja arvustamine — kõik see loob illusiooni aktide ja retsesside kogu kõikvõimsusest. Üsna kergesti võib uurija üle võtta seal pakutud seisukohti ning kujundada seisustepäevade koosseisu suhtes must-valge süsteemi (oli kohal, ei olnud), mille alusel saab teha edasisi järeldusi. Kahtlemata on niisugusel uurimiskäigul oma õigustus käesolevagi teema puhul. Kuid tuleb arvestada, et pahatihti on aktide ja retsesside publikatsiooni koostajatel tulnud kasutada väheinformatiivseid allikaid (eriti 14. sajandi puhul). Sageli on tulnud piirduda vaid ühe allikaga, näiteks kroonikateatega, mille kirjapanekut lahutab sündmusest sajandeid. Siit siis ka vajadus paralleelselt aktide ja retsesside publikatsiooniga jälgida algallikaid, sest interpretatsioonierinevusi võib ette tulla juba seisustepäevade struktuuri kindlakstegemisel.

Tunduvalt keerulisemaks läheb uurimistöö aga siis, kui eesmärgiks on linnade staatuse kindlakstegemine. Erinevalt J. Kostrzakist näeb käesolevate ridade autor struktuurilisi ja sisulisi erinevusi linnade osavõtu üleliivimaalistest seisuslikest kogunemistest juba sellel ajal, mida poola ajaloolane nimetab Liivimaa maapäeva varasemate vormide perioodiks. Täpse kronoloogilise tähise fikseerimine ei ole paraku võimalik, kuid positsioonilisi muutusi märgib Liivimaa linnadepäeva algus 14. sajandi 50. aastail. Seepärast on vaadeldav ajavahemik 14. sajandi algusest kuni 15. sajandi 20. aastateni jagatud kaheks, esimese linnadepäeva eelseks ja sellele järgnenud perioodiks.

Aastatel 1304—1350 peetud üleliivimaaliste seisuslike kogunemiste koosseisu analüüsil torkab silma, et linnade osas on need üsna süsteemilt kaetud. Enamasti on tegemist niisuguste seisustepäevadega, kus arutluse all olid omavahelised tülid või erinevast poliitilisest orientatsioonist tingitud sisepinged. Aktide ja retsesside publikatsioon algab 1304. aasta kogunemisega, millega pandi alus nn. Tartu konföderatsioonile.

¹² Akten und Rezesse der livländischen Ständetage (=AR). Bearb. von O. Stavenhagen. Bd. I, Heft I (1304—1404); Bearb. von L. Arbusow jun. Bd. I, Heft 2—7 (1404—1459); Bearb. von A. Bauer, Bd. II, Heft 1—2 (1460—1472); Bearb. von L. Arbusow sen. Bd. III (1494—1535). Riga. 1907—1938.

¹³ Kostrzak, J. Narodziny ogólnoinflanckich zgrupowań stanowych od XIII do połowy XV wieku. — Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu. R. 82 z. I. Warszawa — Poznań — Toruń, 1985, 85 jj.

¹⁴ Samas, lk. 131—134.

nile.¹⁵ Linnad sellest osa ei võtnud ega liitu astunud. Otse vastupidi: leping oli suunatud Riia vastu.¹⁶ Esimese linnana ilmub ülemaalsele kogunemisele 1307. aastal Pärnus ometi Riia. Enne 1. maid oli arutluse all Saare-Lääne piiskopkonna vasallide ja Riia linna vaheline maavaldustüli, kus linna huvitsid kaitsesid neli raehärrat.¹⁷ Otseselt ja ainult Riiaga seostub ka 1309. aastal teadmata kohas peetud kokkusaamine: linn ei ütle enne lahti oma liidust leedulastega, kui ordu on loobunud Daugavpils (Dünaburgi) kindlusest.¹⁸ Riia ja ordu tüli arutati 1313. aasta 15. mail Voosel.¹⁹ Vaenutsevate poolte endi esindajaid kohal ei ole, küll on aga kohal Tallinna esindajad, kes koos Saare-Lääne piiskopi ja tema läänimeeste ning Taani krooni vasallidega tegid katse tülitsejaid lepitada.²⁰ Selleks puhuks moodustati saatkond, kelle koosseisu kuulusid ka kaks Tallinna ja kaks Tartu linna kodanikku.²¹ Sama tüli on arutluste keskmes ka 1313. aasta 9. juuni ja 1314. aasta 24. veebruari vahel Pärnu lähedal asetleidnud kogunemisel²², Riia esindajad on nüüd ka ise kohal.²³ Teiste linnade suhtes ei tea midagi kindlat väita.²⁴ Härgmäe 1323. aasta 10. augusti kokkusaamise kohta teame kindlalt vaid seda, et Riia saadikud seal osalesid.²⁵ Kas aga ka Tartu esindajad, kes Härgmäel otsustatu põhjal kuulusid Gediminase juurde läkitatava saatkonna koosseisu kõrvuti Riia linna omadega²⁶, seda allikad tõestada ei luba. Samad kahtlused kehtivad ka 1323. aasta novembris või detsembri algul peetud Pärnu kogunemise puhul, mille koosseis on oletatud kattuvaks Härgmäe omaga.²⁷ 1326. aasta 1. aprillil on Riias kohal linna enda esindajad ja kindlasti ka Tartu esindus.²⁸ See-eest võib 1343. aasta 6. juuli ja ilmselt sama aasta detsembris Jüriöö ülestõusuga seotud kogunemiste puhul linnade osavõtust rääkida üsna tinglikult. Pole õieti kohtagi teada, täpsemast koosseisust rääkimata.²⁹

¹⁵ Liidu sõlmimise oletatavaks kohaks on läbi aegade peetud Tartut. Nii on see Tartu konföderatsiooni nime all käibel ka üldkäsitlustes. Aktide ja retsesside kogus on siiski arvatud, et suurema tõenäosusega sobiks hoopis Paide (AR I, lk. 3, märkus 1).

¹⁶ AR I, nr. 1.

¹⁷ AR I, nr. 7; Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. von Dr. Friedrich Georg von Bunge. Zweiter Band. 1301—1367. Reval, 1855 (=LUB 2), nr. DCXXII: *Lambertus Seyme, Henricus Holste, Johannes de Warendorpe, Giselerus Wyman, qui nomine civitatis placitaverant in Pernoa.*

¹⁸ AR I, nr. 8; Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. von Dr. Friedrich Georg von Bunge. Sechster Band. Riga, 1873 (=LUB 6), nr. 724 b: *Episcopi Revalensis et Tarbatensis, cum universitate vasallorum regis Daciae per Estoniam, attestantur, se in habito conventu ab internuntiis civitatis Rigensis audivisse, quod constituerit ea civitas, societatem paganorum Lithuanorum non relinquere, quamidiu ordo Teutonicus acrem Dunemunde.*

¹⁹ AR I, nr. 9; Eestis on kaks Voose-nimelist kohta, üks end. Kose ja teine Hanila kihelkonnas. Millist siinkohal eelistada, ei ole selge.

²⁰ LUB 2, nr. DCXLIV.

²¹ LUB 2, nr. DCXLIV: *duos cives Revalienses, duos eitam cives de Tharbato.* J. Kostrzak on sellest järeldanud, et Tartu linna esindajad ka Voosel viibisid (vt. *Kostrzak, J. Narodziny ogólnoinflanckich*, 131), kuigi säilinud allikate kaudu seda tõestada pole võimalik.

²² AR I, nr. 10.

²³ LUB 2, nr. DCXLV a: Ordumeistri kiri Lüübekile 13. VII 1313: *inter nos* (kohalviibijate hulgas) *et cives Rigenses.*

²⁴ J. Kostrzaki tõlgendus (vt. *Kostrzak, J. Narodziny ogólnoinflanckich*, 132) on õige juhul, kui allikate kohalolijate suhtes — nende hulgas *burgensium Livonensis* (LUB 2, nr. DCXLV a) — kehtib ka Tallinna ja Tartu kohta ning kui Voosel moodustatud saatkonna koosseisu võib kanda üle Pärnu lähedal toimunud kokkusaamisele.

²⁵ AR I, nr. 18; LUB 6, nr. MMLXXI.

²⁶ LUB 2, nr. DCXCIV: *van der stades wegene der Rige her Hinric van der Mithowe, her Johan Langeside, her Ernest ... van des bischopes wegene van Darbete und siner menen man und siner stad, Hermann Lange.*

²⁷ AR I, nr. 18, 20.

²⁸ LUB 2, nr. DCCXX: Tartust *Henricus Seelen, consul.*

²⁹ AR I, nr. 36, 39.

Eelnevalt analüüsitud seisustepäevad ei anna alust väita, et Liivimaa linnad oleksid ühishuvidest aetuna mingil moel konsolideerunud. 14. sajandi teine pool³⁰ toob selles osas kaasa muutuse. Sel perioodil toimub ridamisi seisustepäevi, kus linnad moodustavad ühise rinde oma huvide kaitsel. Markantseim näide selle kohta on 1374. aasta Tartu seisustepäev. Sellel kogunemisel on mitmekordne tähendus. Esiteks ei ole tegemist enam mitte kitsalt tüliküsimustega, vaid katsega keelustada halvakvaliteediliste müntide sissevedu.³¹ Teiseks on tegemist linnade *resp.* kaupmeeskonna poolt algatatud ettevõtmisega.³² Kolmandaks on selgesti näha, et Liivimaa hansalinnade omavaheline ühishuvidest aetud tugev side oli olemas. Kõrvuti kolme suurega on Tartus kohal ka kolme väiksema linna esindajad — Cēsisest, Valmierast ja Viljandist.³³ Mainitud kuuiku ning Liivimaa ordu, peapiiskopkonna ja Tartu piiskopkonna esindajate poolt võeti vastu otsus, millega keelati madalakvaliteediliste müntide sissevedu.³⁴

1388. aasta Vastseliina kogunemisega seoses selgub linnade omavaheline side veelgi teravamalt.³⁵ Kaupmeeskonna huvides³⁶ kehtestati Venemaaga peetavale kaubandusele sulg. Niisuguse tulemuse saavutasid linnad ordumeistri ja ordukäsknike ning Tartu piiskopi ja tema läänimeeste vastastikusel kokkuleppel.³⁷ Ei ole täpselt teada, kes linnade esindajatest Vastseliinas viibisid. Tähtis on aga see, et esmakordselt suhtlesid linnad teiste Liivimaa feodaaljõududega kui *stede hir binnen landes*.³⁸ 9.—10. augustini 1388 toimunud Cēsisese seisustepäev on jälle linnade algatusel teoks saanud.³⁹ Liivimaa linnad vajasid oma huvide läbiviimiseks Venemaaga peetavas kaubavahetuses ning venelaste korralekutsutamiseks võimalikult tõhusat kaubandussulgu. Selleks oli vajalik aga ka piiskoppide ja ordu toetus. Cēsisese kogunemise teokssaamisel on huvitav mehhanism. 1. mail peetud hansapäeval Lüübekis, kus ka Riia, Tallinna ja Tartu saadikud viibisid⁴⁰, otsustati viimaste nõudmisel Liivimaa ordumeistri ja piiskoppide juurde läkitada ühest Lüübeki ja ühest Visby (alli-

³⁰ Järgnevas ei ole analüüsitud kõiki 14. sajandi teise poole üleliivimaalisi seisustepäevi, kus linnad osalesid. Vaatluse alla on võetud vaid need, mis viitavad linnadevahelise sideme tugevnemisele ja näitavad autori arvates eelnevaga võrreldes positsioonilist nihet.

³¹ AR I, nr. 101.

³² Mittekvaliteetsete müntide sisseveo keeld oli valmis juba enne Tartu kogunemist (Hanserecesse. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Bd. II. Leipzig, 1872, nr. 73: Lüübeki hansapäeva retsess 21. V 1374, punkt 10).

³³ Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. von Dr. Friedrich Georg von Bunge. Dritter Band. I. Nachträge zu den zwei ersten Bänden. II. Fortsetzung von 1368 — 1393. Reval, 1857 (= LUB 3), nr. MXCVI: *van der stede wegen: boden van der Rige, her Godscalk Wigenschusen, her Herman Wintermast, van Darbete her Gobelevan der Heide, her Evert Gildehus Vockinchusen, her Herbot Curler, her Iohan Vorste, her Wolter van der Borgh; van Revele her Herman van der Hove; van Wenden her Rolef Ricbode, van Velin her Milies Rael, van Woldemer her Alef.*

³⁴ Kui linnade esindus on väga selgesti piiritletud, siis nende lepingupartnerite kohta seda öelda ei saa. Kindlalt võib väita, et Tartu piiskopkonna stiftifoogt *Lambrecht van Alen* ning *her Frederik van der Rope*, en ridder koos *Eilard Wranglelega* olid väljas *van des bisscopes wegen to Darbete*. Liivimaa ordu esindavad *her Arnold van Herike, cum-mendur, und her Constantin, huscummendur to Velin, und her Robin, voget to Karkes*. Nimetatud ordumeeste volitatusete kohta on raske midagi kindlat ütelda nii nagu *Johan van Sinteni, vicarius des erzenbiscopes van der Rige* puhulgi. Otsus on aga vastu võetud *van al des landes wegen Liflande und Estlande* (LUB 3, nr. MXCVI).

³⁵ AR I, nr. 127.

³⁶ Hanserecesse. Die Recesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1430. Bd. III. Leipzig, 1875 (=HR III), nr. 458: *willen des gemeinen kopmannes*.

³⁷ HR III, nr. 459: Stokholm Tallinnale 8. V 1388 selle kohta, et kokkuleppe osalised olid *de meister van Liflande, de biscop van Darpte, mit den osterschen steden*,

³⁸ Samas.

³⁹ AR I, nr. 128.

⁴⁰ HR III, nr. 380.

kas *Gotlandi*) raesaadikust delegatsioon, et taotlusel suurem kaal oleks⁴¹. Kui tahes problemaatiline Cēsis kokkusaamine oma koosseisu pooltest ka ei oleks⁴², põhimõtteliselt ei varjuta see lõppjäreldest: Liivimaa hansalinnad olid oma huvide eest väljas ja kujutasid 14. sajandi lõpul endast tõsiselt arvestatavat sisepoliitilist jõudu⁴³.

Linnade esindus esimestel maapäevadel (15. sajandi 20. aastad)

Linnade positsiooni mõistmiseks tuleb veel kord peatuda Liivimaa sisepoliitilisel olukorral 15. sajandi esimesel veerandil.⁴⁴ Tundub, et just sellel perioodil tõmmati Maarjamaa tugevamini kui kunagi varem üle-euroopalise elu sfääri. Kõigepealt mõjutas Liivimaa elu kirikukogude liikumine, eelkõige Konstanzi kantsiilil toimunud protsessid. Kirikukogude liikumise mõju saab vaadelda mitut liini pidi. Esiteks Saksa ordu kaudu, mille Tannenbergi lahinguga alanud sisekriisi Konstanzi kirikukogu oma orduvastase hoiakuga igati süvendas. Tegemist oli õieti mitme olulise teguri konstrellatsiooniga. Saksa ordu vaevles kroonilises finantsraskuses, millele järgnes diplomaatiline ebaedu kirikukogul. Olukord oli soodus orduvastastele nii Preisis kui ka Liivimaal. Mõlemal maal pidi Saksa ordu vähemalt ajutiselt oma oponentidele järeleandmisi tegema. Preisis pidi näiteks kõrgmeister Heinrich von Plauen minema kompromissile ilmalike seisustega. 1412. aastal organiseeriti Plaueni eestvedamisel maanõukogu (*Landesrath*), mille koosseisu kuulusid 20 rüütliseisuse ja 27 tähtsama linna esindajat.⁴⁵ See oli üsna selge märk, et ordu ei suutnud ilma teise ja kolmanda seisuseta raskustest üle saada. Ometi ei saanud maanõukogu kujuneda seisuslikuks esindusorganiks. Ordu vajab seda vaid oma finantsolukorra leevendamiseks ega andnud initsiatiivi käest.⁴⁶ Liivimaa puhul on ordu samuti finantsraskustes, millele lisandub sisepoliitilise positsiooni tunduv nõrgenemine võrrelduna 14. sajandi lõpuga.⁴⁷ Pärast radikaalse kirikukogudeliikumise pooldaja Johannes Ambundii määramist Riia kirikupeaks kujunes ajutine Liivimaa peaks pretendeerivate jõudude tasakaal. Ambundii tegevuses tuleb eristada kaht liini. Esiteks tegutsemist Konstanzi kättenäidatud eesmärkide, eelkõige usuelu esinevatest väärnähtustest jagusaamise vaimus.⁴⁸ Tema tegevuse teise poole moodustas ilmaliku elu sfäär (Riia ülemkarjane kui maa-isand). Ilmselt ka siin üritas Ambundii ohje enda kätte haarata ja seda mitte kitsalt oma piiskopkonnas, vaid kogu Liivimaal. Kui varasematel aegadel olid kaubanduspoliitika küsimused ning ka mündinduse problemaatika kas linnadepäeva või siis linnade poolt organiseeritud ülemaa-

⁴¹ HR III, nr. 380: Lüübeki hansapäeva retsess 1. V 1388, punkt 14: *men schal draplike boden senden, als enen van Lubeke, ene van Gotlande, mit den boden van Liiflande an den meister van Liiflande und de bisscope ... De bode schal werven to den hern und claghen na rade der stede Ryge, Darpte und Revele, wo dat de stede und de gemene kopman groten drapliken schaden und unrecht genomen hebben ...*

⁴² Raskusi on juba seisustepäeva dateerimisega, rääkimata täpse koosseisu kindlaksmääramisest (vt. AR I, nr. 128).

⁴³ Linnade omavaheline suhtlemine perioodil 1350—1404 oli äärmiselt tihe. Aktide ja retsesside andmete järgi peeti sellel ajavahemikul 59 linnadepäeva.

⁴⁴ Vt. *Raudkivi, P.* Liivimaa maapäeva genees aastani 1435. — ENSV TA Toim. Ühisk., 1985, 34, nr. 1, lk. 81 jj.

⁴⁵ *Voigt, J.* Geschichte Preussens von den ältesten Zeiten bis zum Untergang der Herrschaft des Deutschen Ordens. Sechster Band. Die Zeit des Hochmeisters Konrad von Jungingen von 1393—1407. Verfassung des Ordens und des Landes. Königsberg, 1834, lk. 567.

⁴⁶ Vt. *Biskup, M.* Die Rolle der Städte in der Ständevertretung des Königreiches Polen, einschließlich des Ordensstaates Preußen im 14./15. Jahrhundert. — In: Städte und Ständestaat, 181.

⁴⁷ Vt. *Jähning, B.* Die Rigische Sache zur Zeit des Erzbischofs Johannes Ambundii (1418—1424). — Von Akkon bis Wien. Quellen und Studien zur Geschichte des Deutschen Ordens. Bd. 20. Hrsg. von Udo Arnold. Marburg, 1978, 85 jj.

⁴⁸ Samas, 86 jj.

liste seisustepäevade arutusobjektiks, siis nüüd üritavad ordu ja piiskopidest maaisandad linnade peenramaale tungida.

Enne linnade positsiooni detailsemat kindlaksmääramist tuleb peatuda veel ühel revideerimist vajaval probleemil, nimelt 1422. aasta maaseadustiku olemusel. Käesoleva töö autor on nõus varasemas historiograafias valitsenud seisukohaga, et maaseadustiku vastuvõtmine on Liivimaa elus kaalukas sündmus. Eelkõige seetõttu, et selles on fikseeritud üleliivimaaliste kogunemiste reeglipärasus.⁴⁹ Ometi tuleb täpsustada, kas maaseadustiku vastuvõtmise puhul on tegemist Konstanzi kirikukogu otsuste peegeldusega Liivimaal (radikaalse kontsiili otsuste vaimus tegutsejana püüdis Ambundii täita nõuet korraldada regulaarselt kohalikke kirikukogusid) või tuleb seda pidada Liivimaa seisussuhete arengust tingituks. Esimese võimaluse kasuks räägib asjaolu, et vaimulike asjade kohendamise näpunäited katavad seadustiku põhiosa.⁵⁰ Usuliste motiivide kasuks räägib ka see, et dokumendi kinnitavad Liivimaa vaimulikud.⁵¹ Pisut teise aktsendi annab maaseadustikule ilmaliku elemendi sissetoomine. Kõigepealt selles kehtestatud kaubanduskeeld ja väide, et iga-aastastel kogunemistel võimalust mööda ka ilmalikke asju sätitakse.⁵² Tegelikult võib ju ka Venemaaga peetava kaubavahetuse keelamist seostada usuelu paremale järjele aitamisega. Nimelt on seda motiveeritud vajadusega vaeusulis mitte aidata.⁵³ Ilmselt on selle keelu puhul siiski tegemist usurüüsi peidetud, kuid ilmalikest kaalutlustest ajendatud maaisandade kokkuleppega. Maaseadustikule lõpliku hinnangu andmisel kaldub nende ridade autor arvama, et seda tuleb käsitleda mitmel tasandil. Esiteks juba analüüsitud seostes kirikukogude liikumisega. Teiseks ei tohi unustada, et tegemist oli vaimulike maaisandade kokkuleppega, kellel kaelas ka ilmalikud mured. Vaimuliku ja ilmaliku tegelik vahekord maaseadustikus on raskesti hinnatav, nende mõlema motiivi põimumises pole aga kahtlust. Kolmandaks tuleb arvestada sedagi, et maaisandade kokkuleppena löi see eelduse, et nende kaudu üleliivimaalistele kokkusaamistele ka teisi seisusi kaasa tõmmatakse. Siit siis ka vajadus leida üksikute seisuste vaheline tasakaal, nende kaasarääkimise ulatus ja sõnaõigus maaisandade kõrval.⁵⁴

Uuemates seisussuhete ja seisuslike esinduste kohta käivates töodes on viimastel aastakümnetel üsna sageli osundatud maaisandade ja nende seisuste huvides valitsenud dualismile. Nii ei olnud teise ja kolmanda seisuse eesmärgiks seisuslike esinduste kaudu mitte niivõrd riigivõimust osa saada, kuivõrd oma õigusi kindlustada.⁵⁵ Seda mõtet tasub silmas pidada eelkõige just Liivimaa linnade kui Hansa rüpes suure iseseisvuse saavutanud poliitilis-majanduslike jõudude suhete kindlaksmääramisel teiste feodaaljõududega. Milliste jõududena ilmuvad linnad üleliivimaa-

⁴⁹ AR I, nr. 299: *alle yar nakomende gemeynliken alle prelaten und herren in dessen lande, bynamen wy erbischoff, bischope und meister to Liiflande vorgeschreven, to samende komen sullen upp tiid und stede, als id denne van uns, erzbischope to Rige vorramende und mit den anderen vorgeschreven prelaten und herren overeyn komende wirt.*

⁵⁰ Viieteistkümnest punktist on usuelule pühendatud 1–13.

⁵¹ Ka Kuramaa piiskop, kes orduisse inkorporeeritud juba 13. sajandi lõpul, ja Tallinna piiskop polnud maaisandad.

⁵² AR I, nr. 299: *In welcher tosampdekominge men overspreken, handelen, nach vormoge schicken und richtigen sall alsodane brekelicheit geystliker und wertliker achte.*

⁵³ AR I, nr. 299, punkt 14.

⁵⁴ Bryce Lyon on 1961. aastal väitnud, et nendes Saksamaa piirkondades, kus 13. ja 14. sajandil kujunesid võimsad linnade liidud (1254 Reini Liit, 1376 Svaabi Liit, Põhja-Saksamaal Hansa), saabki rääkida vaid kahest arvestatavast poliitilisest jõust — linnadest ja vürstidest (vt. Lyon, B. Medieval Constitutionalism: a Balance of Power. — In: Album Helen Maud Cam. Studies Presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions. XXIV. Louvain—Paris 1961, 166).

⁵⁵ Hartung, F. Herrschaftsverträge und ständischer Dualismus in den deutschen Territorien. Schweitzer Beiträge zur Allgemeinen Geschichte. Bd. 10, 1952, 174 jj.

listele seisustepäevadele 15. sajandi algul, s. o. ajal, mil on selgesti tunda maaisandate koondumist?

J. Kostrzaki uurimistulemused veenavad, et alates 1419. aastast (seda on varasemas kirjanduses peetud ka esimese maapäeva toimumise ajaks) osalevad kolm suurt linna — Riia, Tallinn ja Tartu — peaaegu järjekindlalt maaisandate poolt organiseeritud seisustepäevadel, mille ülesandeks oli kogu Liivimaa puudutavate asjade arutamine.⁵⁶ See on fakt, millest mööda vaadata pole võimalik. Ometi on vaja täpsemat vastust küsimusele, mil kombel linnad kaasa haarati. Esimene peapiiskop Ambundii aegne maaisandate ja seisustevaheline kogunemine toimus 1419. aastal 12.—14. veebruarini Valgas.⁵⁷ Selle kokkukutsumise initsiatiiv kuulus maaisandatele, kuid kellele täpsemalt, ei ole teada. Linnade puhul on jälgitav, et tegutsetakse ühiselt. Kui Riia linn määras 12. veebruariks Valmierasse linnapäeva⁵⁸, siis pärast maaisandate kogunemise teatavaks saamist viib ta selle Valka üle⁵⁹. Linnapäeva pidamise koha ümbermuutmise hetkel oli Riia maaisandate kogunemisele kindlasti kutsutud. Teiste, Tallinna ja Tartu puhul jääb üle vaid Riia lootuse põhjal arvata, et ehk neidki kutsutakse.⁶⁰

Linnade kaasahaaramise tehnikast 1421. aasta veebruari Valga kogunemisele on informatsiooni pisut enam. Tallinna osas on teada, et Liivimaa ordumeister on linna esindajad kohale kutsunud. Ühtlasi on ordumeister teada andnud ka kogunemise motiivi: ees seisab mündireform. Selleks peab Tallinn Valka saatma täies volituses raesaadikud ja müntmeistri.⁶¹ Sama kogunemise kohta on Tallinn andmeid saanud ka Riialt, kuid mitte niipalju kutsega härrade ja prelaatide poolt organiseeritavale kogunemisele, kui pigem tähelepanu juhtimisega vajadusele, et Valgas korraldataks ka linnapäev ja et linnad oleksid omavahelised arutamised lõpetanud enne, kui häärad ja prelaadid alustavad.⁶² Sedasama panevad Tallinna raehärradele südamele ka Tartu omad.⁶³ Linnade omavahelises kirjavahetuses domineerib vajadus Valgas kaupmeeskonna asju arutada. Maaisandate poolt organiseeritavast päevast osavõtu kohta mõtteid ei vahetata. Samuti pole juttu eelseisvast mündireformist.

Selle napi andmestikuga piirdub kogu informatsioon nii linnapäeva kui ka esimese Liivimaa maapäeva kokkukutsumise kohta. Kuidas asi Valgas tegelikult välja nägi, pole täpselt teada. Kindlalt võib aga väita järgmist. Linnad pidasid oma kogunemise maha 12. veebruaril. Selleks ajaks oli neil juba teada, et maaisandad kehtestasid linnade huvisid arvestamata kaubanduskeelu. Linnad on selle vastu küll protestinud, kuid asjatult.⁶⁴ Umbes analoogiline on linnade kaasahaaramine ka 1422. aasta jaanuari maapäevale. Maaisandad kehtestasid linnadega konsulteerimata soola väljaveo keelu. Tartu sai sellest teada hiljemalt 1421. aasta 21. detsembril.⁶⁵ On problemaatiline, kas linnad ilma omapoolset initsiatiivi üles näitamata Valka üldse ilmunud oleksid. Erandi moodustab nii nagu 1421. aastal Tallinn, kelle Valka ilmunist palub Liivimaa ordumeister.⁶⁶

⁵⁶ Kostrzak, J. Narodziny ogólnoinflanckich, 134.

⁵⁷ AR I, nr. 239.

⁵⁸ Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten. Hrsg. von Dr. Friedrich Georg von Bunge. Fünfter Band. 1414—1423. Riga, 1867 (= LUB 5), nr. MMCCXXXIX: Riia Tallinnale 6. I 1419.

⁵⁹ LUB 5, nr. MMCCXCIII: Riia Tallinnale 18. I 1419.

⁶⁰ LUB 5, nr. MMCCXCIII: *jedoch wente wi up de vorgescr. tiit to deme dage geeschet sin ... to welkeme vorgescr. dage gi und ok de van Darbete geeschet sin, also wi ganzliken vormodende sin.*

⁶¹ LUB 5, nr. MMDXVIII: Liivimaa ordumeister Tallinnale 8. XII 1420.

⁶² AR I, nr. 272: Riia Tallinnale 7. I 1421.

⁶³ AR I, nr. 273: Tartu Tallinnale 21. I 1421.

⁶⁴ AR I, nr. 275: Valka kogunenud Liivimaa linnade raesaadikud Lüübekile 12. II 1421.

⁶⁵ AR I, nr. 293: Tartu Tallinnale 23. XII 1421.

⁶⁶ LUB 5, nr. MMDLXXII: Liivimaa ordumeister Tallinnale 26. XII 1421.

Tartu kirjas Tallinnale, milles antakse teada soola väljaveo keelust, öeldakse, et oleks hea, kui nii nemad kui ka Tallinn Valka oma, s. o. kaupmeeskonna huvides saadikud saadaksid.⁶⁷ Maaisandate poolt korraldata-vale kogunemisele ei ole Riia 1421. aasta 31. detsembril veel kutsutud, kuigi selle toimumisest linn teadlik oli.⁶⁸ Nüüd kuulutab Riia Liivimaa hansalinnade peana Valka välja linnadepäeva, et maaisandatega soola väljaveo keelust rääkida.⁶⁹ Linnadepäev eelneb maapäevale. Küllap arutasid linnad omavahel kaubanduskeelust tingitud olukorda, kuid maaisandate poolt kaubanduse asjas otsustatud neil maapäeval murda ei õnnestunud. 28. jaanuaril vastuvõetud maaseadustikus on need otsused sees.⁷⁰ Nii 1421. kui ka 1422. aasta jaanuari maapäeva puhul on selgesti näha, et kaubandushuvidest lähtudes moodustasid kolm suurt hansalinna maaisandate vastu ühisrinde. Mõlemal juhul on linnad pidanud vajalikuks enne maapäeva oma kogunemise korraldada. Teisiti on lugu 1422. aasta Cēsise maapäeva puhul.⁷¹ Selle põhitemaatika moodustab mündireformi läbiviimine. Linnade osa on sellel maapäeval üsna raskesti määratletav. Linnadepäeva kohta ei enne ega ka pärast maapäeva andmeid pole. 27. augustil väljaantud mündikorralduses figureerivad linnad küll kohalolijatena⁷², kuid suure tõenäosusega võib seda väita vaid Tallinna ja Tartu kohta, Riia puhul aga mitte⁷³. Pealegi on linnad soostunud uue mündikorraldusega alles mõne aja pärast.⁷⁴

Pole küll veenvat argumentatsiooni, kuid ometi võib arvata, et 1422. aasta maaseadustiku säte, millega maaisandad püüdsid reeglipärastada iga-aastasi kokkusaamisi, häälestas ka linnad samale lainele. Kuigi maaseadustikus endas ei ole linnade osa nendel kokkusaamistel mitte mingil moel fikseeritud, võib arvata, et esimesed Liivimaa maapäevad harjutasid linnu teadmisega: maaisandad olid võimelised sekkuma linnade kompetentsi kuuluvatesse asjadesse ja senini vaid linnade endi initsiatiivil reguleeritud probleemidesse.

Üpris raske on otsustada, mis alusel on kokku kutsutud Valga maapäev 1424. aasta jaanuaris. Kas tegemist oli 1422. aastal fikseeritud kokkusaamiste reeglipärasuse nõude täitmisega või vajadusest tingitud kogunemisega, kus püüti lahendada tüli ordu ja Riia linna vahel. Esimese võimaluse kasuks otsustamine jätab linnade kaasahaaramise eelnevat arvesse võttes küllalt lahtiseks. Kirjas Tallinnale ja Tartule räägib Riia maaisandate päevast (*dage der heren desses landes*), millest osavõttu mõlemalt palub.⁷⁵ Ühtaegu kuulutavad Riia raehärrad samasse kohta kaks päeva enne maapäeva algust välja linnadepäeva.⁷⁶ Erinevalt eelnevast kolmest maapäevast pole andmeid selle kohta, et ordumeister Tal-

⁶⁷ AR I, nr. 293: Tartu Tallinnale 23. XII 1421.

⁶⁸ AR I, nr. 294: Riia Tallinnale 31. XII 1421.

⁶⁹ Samas.

⁷⁰ AR I, nr. 296; AR I, nr. 299: maaseadustiku punkt 14.

⁷¹ AR I, nr. 307.

⁷² LUB 5, nr. MMDCXXXII: Nii linnade kui ka teise seisuse osa mündiretsessi koostamisel on üsna vaieldav. Jõudude täpset paigutust on võimatu kindlaks teha, kuid linnade vastuseisu arvestades retsessi vastuvõtmine vaevalt nii sujuv oli, nagu tekst järeldada lubab: maaisandad või nende volitatud mehed võtavad mündikorralduse vastu *noch rade und volbort und willen allen unsen undersaten, als capittle, rittere und knechte und der stede in Lifflande, der wi alle ere vulmechtigen boden bi uns gehat haben*.

⁷³ Tallinna esindajaid on maapäevale palunud nii nagu eelnevatelgi kordadel ordu (LUB 5, nr. MMDCXXIV: Liivimaa ordumeister Tallinnale 24. VII 1422; LUB 5, nr. MMDCXXX: Tallinna komtuur Tallinna raele 14. VIII 1422). Vt. ka AR I, nr. 311: Tallinna kiri Tartule 14. X 1422.

⁷⁴ AR I, nr. 307.

⁷⁵ Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch. Begründet von F. G. von Bunge, im Auftrage der baltischen Ritterschaften und Städte fortgesetzt von Hermann Hildebrand. Bd. 7. 1423 Mai — 1429 Mai. Riga — Moskau, 1889 (= LUB 7), nr. 53: Riia Tartule ja Tallinnale 2. XII 1423.

⁷⁶ Samas.

linna esindajatel kohale oleks palunud tulla. Hoolimata sellest et selle-
sisuline teade meieni ehk säilinud pole, võib siiski oletada, et ordu on
Tallinna maapäevadele vaid sellistel kordadel kutsunud, kus linnast
mööda minna polnud lihtsalt võimalik. Nimelt seostuvad Tallinna kutsu-
mised otseselt mündireformikatsetega; mündihaamer oli aga Tallinna
käes.⁷⁷ Kõnesoleval juhul on aga nii Tallinna kui ka Tartu ainukeseks
kutsujaks Riia, kes palub mõlema toetust oma tülis orduga.⁷⁸ 7. jaanuaril
arutavad linnad oma kogunemisel hansaasju ning oletatavasti ka Riia
ning ordu vahelist tüli.⁷⁹ Näib, et teiste linnade nõuandel tunnistas Riia
end ordu ees süüdi.⁸⁰

Üsna püüda allikalise baasi taustal, mille alusel 1424. aasta jaanuaril
maapäeva üle otsustada tuleb, paistab silma kiri paavsti kardinalikollee-
giumile. Tegemist on Valgas viibinud Riia, Tallinna ja Tartu raesaadikute
kirjaga, milles palutakse Saare-Lääne piiskopitoolile Johann Schutte
määramist.⁸¹ Dokumendi erilisus seisneb selles, et esmakordselt esinevad
kolm juhtivat hansalinna kõigi Liivimaa linnade nimel.⁸² Olnuks loomu-
lik, et seesuguse õiguse teiste esindamiseks võtnuksid nad mõnes kauban-
dusküsimuses. Piiskopitooli täitmine on Liivimaa puhul aga äärmiselt
tähtis sisepoliitiline küsimus. Seda arvesse võttes ei olegi niivõrd oluline
täpselt kindlaks määrata, kelle huvidele Schutte ametisse määramine vas-
tas⁸³, kuivõrd tähtis on just see, et sisemaalisel kujutasid linnad arves-
tatavat poliitilist jõudu. Kui küsimuse all ei olnud just linnade eluliste
huvide vääramine, võisid Liivimaa konkureerivad feodaaljõud nende abile
apelleerida.

Kui eelnevast võis ehk jääda mulje, nagu oleks Riia peapiiskopi Am-
bundii tegutsemisele liialt tähelepanu pööratud, siis pärast tema surma
maapäevad mõni aeg jätkuvad. Eestvedajateks on ordu ja piiskoppidest
maaisandad. Seega ei ole üleliivimaaliste kogunemiste initsiaatorite osas
põhimõtteliselt muutust toimunud. Muutumatuks jäi ka linnade kaasahaar-
amine. 1424. aasta oktoobri Valga maapäeva puhul on jälle selgesti
jälgitav Tallinna kohalekutsumine, mis käis nagu varemgi ordumeistri
kaudu. Valka palutakse kaht raeliiget ja müntmeistrit.⁸⁴ Kas kohale tuldi,
seda tõestada pole võimalik. Üsna problemaatiline on ka Riia ja Tartu
saadikute Valgas viibimine.⁸⁵ Varasemate kordadega võrreldes pole and-
meid ka selle kohta, et linnad kas enne või siis pärast maapäeva samas
oma kogunemise oleksid pidanud. Neist pole maapäeva retsessis mitte
poole sõnagagi juttu.⁸⁶

Linnade ja maapäeva omavaheline ajaline ja ruumiline seos ilmneb

⁷⁷ Vt. LUB 5, nr. MMDXVIII, MMDLXXII, MMDCXXIV.

⁷⁸ LUB 7, nr. 53.

⁷⁹ AR I, nr. 330, 331, 332.

⁸⁰ AR I, nr. 332; LUB 7, nr. 69; Melchior Fuchsi koostatud teose järgi «Das rothe Buch inter archiepiscopalia, enthaltend die Acta zwischen den Erzbischoffen, Herr-Meister und der Stadt Riga in Livland de Anno 1158—1485» kutsuti maapäev just selleks tüli-arutamiseks kokku (Scriptores rerum Livonicarum. Sammlung der wichtigsten Chroniken und Geschichtsdenkmale von Liv-, Ehst- und Kurlands. Zweiter Band. Riga und Leipzig, 1853, 741).

⁸¹ LUB 7, nr. 70.

⁸² LUB 7, nr. 70: *Rigensis, Tarbatensis et Revaliensis civitatum consulates, vice et nomine omnium civitatum et opidorum tocius partie Livonie.*

⁸³ Schutte ametisse määramine oli kasulik ordule, peapiiskopi plaanidega aga vastu-
olus. Valgas võttis Saare-Lääne piiskopiküsimus viimasele ebasoodsa pöörde, mis-
peale ta lahkus enne maapäeva lõppu (vt. AR I, nr. 332).

⁸⁴ AR I, nr. 338: Liivimaa ordumeister Tallinnale 18. X 1424.

⁸⁵ Aktide ja retsesside publikatsioon on kohalolijateks märgitud nii Riia kui ka Tartu
(AR I, nr. 338). Riia Valgas viibimist võib välja lugeda ka ühest Tartu piiskopi poolt
väljaantud dokumendist (LUB 7, nr. 205), Riia rae arveraamatus aga vastav sissekanne
puudub, kuigi varasematel aegadel on kõik seisustepäevadele sõidud fikseeritud (vt.
AR I, 305, märkus nr. 1).

⁸⁶ LUB 7, nr. 206.

jälle aastal 1426. Linnadepäeva eestvedajaks on Riia.⁸⁷ Tallinna puhul on maapäevale kutsujaks ordumeister.⁸⁸ Vastuvõetud dokumentidest on olulisim 18. jaanuari kuupäeva kandev mündiretssess. Selle tekstist ilmneb üsna selgesti, et maaisandad ei ole kas pidanud vajalikuks mündiasjus linnadega konsulteerida või pole pooled omavahel kokkuleppele jõudnud. Retssess on koostatud piiskoppidest maaisandade ja Liivimaa ordumeistri poolt ning määratud ka linnadele vastuvaidlematuks täitmiseks.⁸⁹ Ei ole andmeid, kas linnad uut mündikokkulepet omavahel arutasid. Ilmselt ei olnud neil selles ühist platvormi. Pikapeale on nad aga sellega nõustunud.⁹⁰

*

Eelnevas analüüsitud seisustepäevade põhjal võib kindlalt öelda, et Liivimaa linnad kujutasid endast hiljemalt 14. sajandi keskelt alates tõsiselt arvestatavat sisepoliitilist jõudu. Hansasse kuulumine tihendas nende omavahelist sidet eelkõige kaubandusküsimustes, mille üheks väljundiks oli linnadepäeva tekkimine. 14. sajandi viimasel veerandil sundisid Liivimaa linnad ühisrindes teiste hansaliikmetega üsna kerge vaevaga teisi feodaaljõude linnade huvisid arvestama (vt. Tartu 1374. ja Vastseliina ning Cēsise 1388. aasta seisustepäevad).

Positsiooniline nihe linnade kahjuks toimus 15. sajandi teise kümnendi lõpust alates. Uus Liivimaa sisejõudude paigutus (ordu seisundi nõrgenemine, piiskoppidest maaisandate koondumine ja maaisandate katsed leida väljapääs majandusraskustest) vastandas maahärrade ja linnade huvid. Riia peapiiskopi Ambundii aegsed ülemaalsed foorumid annavad tunnistust, et maaisandad üritasid oma hierarhilist ülemusõigust maksma panna, linnade huvidest mööda hiilida ja sundida üsna drakooniliste vahenditega neile peale oma arvamus. Ka nendes küsimustes, mille üle otsustamine oli siiani olnud valdavalt linnade kompetentsis. Üsna problemaatiline on juba linnade kaasahaaramine nendele maaisandate organiseeritud ülemaalistele kogunemistele. Kuigi enamikul juhtudel on linnad maapäevadel kohalolijatena fikseeritavad, ei ole siiski võimalik kindlaks teha nende tegelikku staatust maaisandate kõrval. Nendeski vähestes retsessides, milleni maapäevadel jõuti, on linnade osa häguselt jälgitav. Mitmelgi puhul võiks ehk retsessidest välja lugeda, et linnad andsid neis fikseeritud sätetele oma heakskiidu, kuid muu allikmaterjali kõrvutamise loob teistsuguse pildi ja veenab vastupidises. Samas ei ole muidugi võimalik eitada, et üleliivimaaaline seisuslik esindusorgan kujunemas poleks olnud, kuid selles protsessis linnad vaevalt käivitavateks jõududeks olid. Esimestel Liivimaa maapäevadel olid linnad oma huvide eest kaitsele asunud pool.

⁸⁷ LUB 7, nr. 382: Tartu Tallinnale 27. XII 1425.

⁸⁸ LUB 7, nr. 374: Liivimaa ordumeister Tallinnale 26. XI 1425.

⁸⁹ LUB 7, nr. 409.

⁹⁰ AR I, nr. 353, 354.

Esitanud J. Kahk

*Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut*

Toimetusse saabunud
24. IV 1986

Прійт РАУДКИВИ

РОЛЬ ГОРОДОВ В СТАНОВЛЕНИИ ЛИВОНСКОГО ЛАНДТАГА

Историография, посвященная становлению ливонского ландтага, написана в основном с позиций второго сословия. Считалось, что главной движущей силой в возникновении здешнего сословного представительства были корпоративность и амбиции вассалов. В связи с этим третье сословие оставалось как бы в тени. Три города — Рига, Таллин и Тарту — упоминаются в историографии в качестве структурных элементов ланд-

така как само собой разумеющийся, ни в какой аргументации не нуждающийся факт. Тем не менее именно третье сословие требует к себе особого внимания, так как здешние города уже с самого начала отличались самостоятельностью и обладали большой экономической и политической силой.

В первой половине 14 в. участие на вселивонских съездах не носило обязательного характера. Собирались, чтобы разобраться в спорных вопросах и разрешить противоречия. Каких-либо согласованных действий между городами пока не существовало. Во второй половине 14 в. ситуация меняется. Контакты между городами явно налаживаются. В результате возникает орган, объединивший все ганзейские города Ливонии, — съезд городов (Städtetag). В последнюю четверть 14 в. ливонские города обрели такую мощь, что не считаться с их интересами другие феодальные силы уже не могли.

Неблагоприятное для городов позиционное изменение наступает в 20-х годах 15 в. Новая расстановка политических сил (ослабление ордена, возвышение ландесгерров и их попытки выйти из финансовых затруднений) столкнула интересы городов и других феодальных сил, которые пытались вмешиваться в дела городов и решать вопросы, ранее входившие в компетенцию третьего сословия. Представляется уже сомнительным присутствие представителей городов на съездах, организуемых ландесгеррами. И хотя участие городов на этих съездах зафиксировано, определить их статус среди ландесгерров невозможно. К тому же перед ландтагом или после него города устраивали свои съезды для координации действий.

В генезисе ливонского ландтага города играли второстепенную роль.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
24/IV 1986

Priit RAUDKIVI

ÜBER DIE ROLLE DER STÄDTE BEI DER ENTSTEHUNG DES LIVLÄNDISCHEN LANDTAGES

In der dem Livländischen Landtag gewidmeten Historiographie wird meist der zweite Stand in den Mittelpunkt gestellt. Als die bedeutendste Triebkraft der Entstehung dieses ständischen Vertretungsorgans wird die korporative Entwicklung der Lehnmänner angesehen. Deswegen hat man dem dritten Stand als einem Strukturelement des Landtages wenig Aufmerksamkeit geschenkt. Die drei großen Hansestädte Riga, Tallinn und Tartu erscheinen in den diesbezüglichen Untersuchungen mit höchster Selbstverständlichkeit als Bestandteile des Landtages; diesen Sachverhalt zu argumentieren, haben die Autoren gar nicht für notwendig gehalten. Dabei ist doch der dritte Stand in Livland das, was eines scharfen Einblickes bedarf, denn bei hiesigen Hansestädten handelt es sich um sozialpolitische und wirtschaftliche Faktoren, die schon vor der Entstehung des Livländischen Landtages weite Selbständigkeit erreicht hatten.

Im 14. Jh. ist die Teilnahme der Städte an den Livländischen Ständetagen ziemlich systemlos, und läßt sich unter keine festen Regeln einordnen. In dieser Periode geht es vorwiegend um Beseitigung der durch unterschiedliche politische Orientierung entstandenen inneren Spannungen. Keine Verbindung der Städte, die aus gemeinsamem Interesse geboren wäre, ist zu beobachten. Eine Veränderung in diesem Plan kam in der zweiten Hälfte des 14. Jh. zustande. — Durch die Angehörigkeit zur Hanse wurden die Verbindungen der Städte enger, was zum einen in der Entstehung der Städtetage in den 50er Jahren des 14. Jh. zum Vorschein kam. Zum anderen waren die Städte spätestens im letzten Viertel des 14. Jh. als Einheitsfront so stark geworden, daß Livlands Feudalkräfte mit ihnen rechnen mußten.

Eine Positionsverschiebung zu Ungunsten der Städte fand am Ende des zweiten Dezenniums des 15. Jh. statt. Die neue Lage der Innenkräfte Livlands (schwächer gewordene Positionen des Ordens, Vereinigung der Bischöfe-Landesherren, Versuche, wirtschaftliche Schwierigkeiten zu überwinden) ließ die Interessen der Städte und der Landesherren im Gegensatz stehen. Die letzteren versuchten, ihre Oberenrechte zur Geltung zu bringen und ihren Willen den Städten gegenüber durchzusetzen, auch in den Fragen, für deren Lösung bisher ausschließlich die Städte zuständig gewesen waren. Ziemlich problematisch ist allein schon die Ladung der Städte zu den Landtagen — den von Landesherren organisierten Versammlungen. Obschon die Anwesenheit der Städte in den meisten Fällen wohl fixiert ist, kann ihr wirklicher Status gegenüber den Landesherren eben nicht festgestellt werden. Zudem haben die Städte meistens im Anschluß an den Landtag den Städtetag abgehalten, Ziel — Koordinierung der Zusammenarbeit.

Bei der Entwicklung des Livländischen Landtages stellten die Städte keine antreibende Kraft dar. Auf den ersten Landtagen waren sie vielmehr eine ihre Interessen verteidigende Seite.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften
der Estnischen SSR*

Eingegangen
am 24. April 1986